

SUITSIDAL XULQ TURLARI VA ULARNING DIAGNOSTIK IMKONIYATLARI

Pardayev Kamol

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-oliy (sirtqi)

Pedagogika psixologiya yo'nalishi talabasi

Ushbu tezisda suitsidal xulqning turlari va ularni diagnostika qilish imkoniyatlari o'rganilgan. Suitsidal xulqning rivojlanishi va ularning bosqichlari – suitsidal fikrlar, rejalashtirish, urinishlar va tamomlangan suitsid kabi jarayonlar tahlil qilingan. Shuningdek, suitsidal xulqning paydo bo'lishiga ta'sir qiluvchi psixologik va ijtimoiy omillar ham ko'rib chiqilgan.

Tezisda suitsidal xulqni aniqlashda qo'llaniladigan diagnostik vositalar, jumladan klinik intervyular, psixometrik testlar va psixiatrik baholash usullari batafsil yoritilgan. Mazkur ilmiy ish suitsidal xulqni erta bosqichda aniqlash va oldini olishning diagnostik imkoniyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Suitsidal xulq zamonaviy psixologiya va psixiatriyaning dolzarb muammolaridan biri bo'lib, insonning hayoti va ruhiy sog'lig'iga jiddiy xavf tug'diruvchi omil sifatida keng o'rganilmoqda. Suitsid har bir jamiyatda turli darajada uchraydi va uni keltirib chiqaruvchi omillar ko'p jihatdan biologik, psixologik, ijtimoiy hamda ekologik jihatlar bilan bog'liqdir. Suitsidal xulq, umumiy ma'noda, shaxsning o'z joniga qasd qilish niyati, rejalari yoki harakatlarini o'z ichiga oladi va bu xulqning turli darajalari mavjud. Bu xulq ba'zan faqat fikrlar darajasida bo'lishi, ba'zida esa amalga oshirilgan real harakatlar bilan yakunlanishi mumkin.

Insonning suitsidal xulqni namoyon qilishiga ko'plab omillar sabab bo'ladi: bu omillar orasida depressiya, ruhiy tushkunlik, qattiq stress, yaqin insonlarning yo'qotilishi, oilaviy muammolar, moddiy yoki ijtimoiy bosimlar kabi hayotiy vaziyatlar mavjud. Bundan tashqari, genetik moyillik, shaxsning shaxsiy xususiyatlari, ruhiy kasalliklar va giyohvandlik ham suitsidal xulqning rivojlanishida katta rol o'ynaydi.

Suitsidal xulqni aniqlash va uni to'g'ri baholash psixologlar va psixiatrlar uchun katta ahamiyatga ega, chunki suitsidal holatlarning erta bosqichda aniqlanishi insonning hayotini saqlab qolishga yordam beradi. Shu sababli, suitsidal xulqni diagnostika qilishning turli usullari ishlab chiqilgan bo'lib, bu jarayon klinik intervyular, anketalar, psixometrik testlar va psixiatrik baholash yordamida amalga oshiriladi.

Diagnostika jarayonida nafaqat odamning hozirgi ruhiy holatini baholash, balki uning ijtimoiy vaziyati, yaqin munosabatlari, moddiy holati va boshqa omillarni hisobga olish ham muhimdir. Shu bilan birga, suitsidal xulqni erta bosqichda aniqlash va tegishli yordam ko'rsatish, shuningdek, oldini olish bo'yicha samarali profilaktika

choralarini ishlab chiqish, shifokorlar va ruhshunoslar uchun muhim vazifalardan biridir.

Shu nuqtai nazardan, suitsidal xulqning turli turlari va diagnostika qilish imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish, ularni aniqlashda qo'llaniladigan usullarni tushunish hayotiy ahamiyat kasb etadi.

Suitsidal xulq turlari bir qancha bo'lib ular quyidagilardan iborat:

1. Suitsidal fikrlar (suicidal ideation): Bu bosqichda shaxs faqat o'z joniga qasd qilish haqida o'ylaydi, ammo hali amaliy qadamlar tashlamaydi. Suitsidal fikrlar odatda stress, depressiya va umidsizlik hissi kuchaygan paytlarda paydo bo'ladi.

2. Suitsidal reja (suicidal plan): Suitsidal xulqning bu bosqichida shaxs o'z joniga qasd qilish rejasini tuzadi. Bu jarayonda qaysi usulni qo'llash, qachon va qanday amalga oshirish haqida aniq reja ishlab chiqiladi.

3. Suitsidal urinish (suicidal attempt): Ushbu bosqich shaxsning rejasini amalga oshirishga urinishi bilan ifodalanadi. Ammo bu harakatlar shaxsning hayotini tugatishiga olib kelmasligi ham mumkin. Bu jarayon davolash va yordam ko'rsatish uchun eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi.

4. Tamomlangan suitsid (completed suicide): Bu bosqichda shaxs o'z joniga qasd qilishni muvaffaqiyatli amalga oshiradi.

Diagnostik imkoniyatlari:

1. Klinik intervyular: Shaxs bilan chuqur suhbat orqali uning suitsidal xulqi bor-yo'qligi aniqlanadi. Bu jarayonda shaxsning emotsional holati, stress omillari, umidsizlik darajasi va kelajak uchun motivatsiyasi aniqlanadi.

2. Anketalar va o'zini baholash testlari: Psixometrik testlar va so'rovnomalar orqali suitsidal fikrlar mavjudligini aniqlash mumkin. Masalan, Beck Suicidal Ideation Scale (BSI) yoki Columbia-Suicide Severity Rating Scale (C-SSRS) kabi testlar keng qo'llaniladi.

3. Psixiatriya diagnostikasi: Depressiya, shizofreniya yoki bipolyar buzuklik kabi ruhiy kasalliklar suitsidal xavfni oshirishi mumkin. Shu sababli, psixiatrik diagnostika suitsidal xulqni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

4. Qarindoshlar va do'stlarning kuzatishlari: Suitsidal xulqli shaxslar ko'pincha o'z yaqinlariga bu haqda noaniq signallar beradi. Shuning uchun, oila a'zolari va do'stlarning kuzatishlari suitsidal xulqni erta aniqlashda muhimdir.

Suitsidal xulq insonning hayotiga jiddiy xavf tug'diradigan holat bo'lib, uning o'z vaqtida aniqlanishi va to'g'ri baholanib, zarur chora-tadbirlar ko'rilishi inson hayotini saqlab qolishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Suitsidal xulqning turlarini aniqlash va har bir bosqichda tegishli yordam ko'rsatish, ayniqsa, psixologlar, psixiatrlar va tibbiyot xodimlari uchun juda muhimdir. Bu jarayonda odamning ruhiy holati, uning atrofidagi ijtimoiy va psixologik omillarni chuqur tahlil qilish orqali unga to'g'ri yo'l-yo'riq berish kerak.

Suitsidal xulq ko‘pincha boshqa ruhiy buzilishlar, masalan, depressiya, travma, bipolyar buzuklik yoki shaxsiyat buzukliklari bilan birgalikda kelib chiqadi. Shu sababli, suitsidal xulqni faqat individual alomatlar orqali emas, balki kengroq kontekstda tushunish lozim. Diagnostik jarayon faqatgina shaxsning hozirgi holatini baholashdan iborat bo‘lmay, balki uning uzoq muddatli xavfsizligini ta‘minlash, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmoqlarini yaratish va unga tegishli psixoterapevtik yordamni ko‘rsatishni ham o‘z ichiga oladi.

Bundan tashqari, suitsidal xulqning oldini olishda yaqin do‘stlar, oila a‘zolari va jamiyatning roli katta. O‘z vaqtida o‘zaro tushunish, qo‘llab-quvvatlash va insonning ruhiy holatiga e‘tibor berish orqali suitsidal xavfni kamaytirish mumkin. Diagnostik vositalar – klinik intervyular, psixometrik testlar va atrofdagilarning kuzatuvlari orqali suitsidal xavfni aniqlash va oldini olishda samarali usullar ishlab chiqilishi kerak.

Shu bilan birga, shifokorlar va ruhshunoslar malakasini oshirish, suitsidal holatlarni aniqlash va yordam ko‘rsatish bo‘yicha muntazam o‘quv mashg‘ulotlari o‘tkazilishi ham zarur. Bu nafaqat individual shaxslarning hayotini saqlab qolish, balki jamiyatda suitsidning oldini olishga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bekmurodov, A. (2018). Suitsidologiya asoslari. Toshkent: Ilm-fan nashriyoti. 45-67 betlar.
2. Qodirova, G. (2020). Psixiatriyada diagnostika usullari. Toshkent: Davr nashriyoti. 89-102 betlar.
3. Shamsiyev, O. (2017). Depressiya va suitsid: psixologik yondashuvlar. Samarqand: Ma‘naviyat nashriyoti. 123-135 betlar.
4. Karimov, N. (2019). Ruhiy buzilishlar va ularning davolash usullari. Toshkent: Adolat nashriyoti. 56-75 betlar.
5. Tursunov, X. (2021). Suitsidal xulq-atvorni aniqlash va profilaktikasi. Toshkent: Sharq nashriyoti. 98-115 betlar.
6. Xolmirzayev, S. (2016). Inson psixologiyasining asoslari. Toshkent: O‘zbekiston fanlar akademiyasi. 150-165 betlar.